

A Horváth-csoport

1991. október 22-én ismertem meg Zsút. (Teljes nevét nem írom le, és a történet legfontosabb szereplőit sem a valódi nevükön fogom szerepeltetni.) Egy vidéki művelődési házban az 1956-os forradalom egykori résztvevői '56-os emlékérmét, illetve emléklapot vettek át, köztük a Horváth-csoport megmaradt tagjai is. A héttagú csoportból öten éltek, ketten posztumusz elismerésben részesültek. Az 1957 márciusában kivégzett Horváth Pál helyett fia vette át az érmet kék-sárga-vörös Superman-logós pólóban, a hetvenes években elhunyt Tóth Bertalan helyett pedig az özvegy.

Az emlékérmeket a köztársasági elnök adományozza a forradalom és szabadságharc történetét kutató és emlékét ápoló helyi társadalmi szervezet ajánlásának figyelembevételével.

A kitüntetések átadása előtt részleteket vetítettek azokból a riportfilmekből, amelyeket a csoport tagjaival készítettem az előző hetekben, majd a város polgármesterasszonya méltatta a csoport forradalmi tevékenységét, kitérve a megtorlás éveinek keserű, de méltósággal viselt időszakára is. Egy helyi színész felolvasta az ítéletet, mely szerint a népi demokratikus államrend megdöntéséért szervezkedő társaság minden tagja súlyos börtönbüntetést kapott. Horváthra fegyverrejtegetés miatt halálos ítéletet kért az ügyész, s noha a megtalált fegyver csak egy 19. századi elöltöltős párbajpisztoly volt, az ítéletet végrehajtották. Két évvel később, az ügy újratárgyalása során az életben maradtak büntetését több enyhítő körülmény figyelembevételével mérsékelték. Ezek közé számított a munkahelyük fölötti vörös csillag önhatalmú eltávolítására vonatkozó vád; a csoport tagjai ugyanis egymástól függetlenül vallották, hogy az időközben disszidált Bíró párttitkár utasítására szerelték le a csillagot, ráadásul novemberben, amikor bejöttek az oroszok, maguk helyezték azt vissza, amit tanúk, sőt fényképes dokumentumok is igazoltak. A csoport tagjai az 1963-as amnesztiával szabadultak, és hamarosan újra fölvtették egymással a kapcsolatot. Egy kultúrház klubtermében jártak össze kártyázni, nosztalgiazni, majd a rendszerváltást

követően a helyi hagyományápolók szövetsége és több politikai üldözötteket tömörítő szervezet is tagjai közé választotta őket. A számtalan együtt töltött este, illetve a sok nyilvános rendezvényen elhangzott előadás után úgy hihették, mindent tudnak egymásról, az azonban, ami a kitüntetések átadásakor derült ki, hogy tudniillik az elsőrendű vádlottnak, Horváth Pálnak volt, illetőleg van egy fia, mindnyájukat meglepte. A fiú, Palkó 1957-ben, apja halála évében született, vagyis a kitüntetés átvételekor 34 éves volt.

Zsú Palkó édesanyja. A ceremóniát követő fogadáson csak néhány szót váltottunk, pár nap múlva azonban fölhívott (a polgármesteri hivatalban szerezte meg a számom), hogy beszélni szeretne velem. Amikor találkoztunk, különös kéréssel állt elő: látni akarja a teljes, vágatlan interjút, amelyet a csoport egyik tagjával, Mák Sándorral készítettem.

- Három napja őrlődöm, hogy kérhetek-e ilyet egyáltalán - mondta, amikor hosszú, szőkített haját hátradobva leült az apró vágószobában. - Észrevette bizonyára, hogy az öt kitüntetettet mennyire meglepte, hogy Palinak van egy fia, illetve hogy ott vagyok én is, a fiú édesanyja, akire szintén nem számítottak. - A bizonytalankodó mondatok szöges ellentétben álltak a megjelenésével. Egyenes derékkal ült a forgószéken, s hosszan, határozottan fújta ki a cigarettafüstöt. - Semmi mást nem akarok, csak látni azt az embert, hallani az interjút; és ha megbizonyosodom róla, arról, amit sejtek, akkor sem tudom, mit fogok tenni.

1.

- Mák Sándor vagyok, én voltam a csoportban a legfiatalabb.

- Egy korábbi riportból, amelyet a társaság egy idősebb tagjával készítettem, azt is tudom, mi volt a titkos fedőneve.

- Ja, a Jasin. Nem mondanám titkosnak, inkább csak húztak vele, mert hasonlítottam rá, a szovjet kapusra. Én is olyan nagydarab vagyok, és a hajam is úgy hordtam, lenyalva hátrafelé, ahogy ő. Amikor még volt hajam, kezi-csókolom.

- Hogy lett tagja a Horváth-csoportnak?

- Egy vállalatnál voltunk. Előbb a kispályás focicsapatba vettek be, aztán az alagsori TMK-ba is. Pali bá volt a főnök, alig volt öregebb, de bácsiztuk, nem is volt kérdés, hogy velük tartok szinte mindenben.

- Szinte?

- Október elején, a Rajk-temetésre nem vittek föl. Cinkcsizma volt rajtam, mert a Cipőgyár ellen kiment a bokám, meg valakinek amúgy is maradnia kellett. Mondják valamit, ha a párttitkár lejönne.

- Lejött?

- Igen. Megmondtam neki az igazat, azt, hogy hova mentek. Ahogy most magának, kezicsókolom. Nem lett volna értelme titkolózni, mert úgyis tudta. Mindenki tudta. Szombat volt, de munkanap. Átvariálták a műszakot, hogy mégis fölmehessenek Pestre. Bíró elvtárs engem akart kirúgatni, aki egyedül

ott maradtam. Állítólag az volt a baj, hogy nem hazudtam valamit, így nem lehetett napirendre térni a dolog fölött. Pali bával nem akart ujjat húzni, csak a rádiót vitette el. És kiabált, hogy novembertől keressenek a taknyosnak – ez voltam én – új munkahelyet. Érti... 1956 novemberétől. Pali bácsiék persze megvédtek volna, de aztán már nem volt rá szükség. Mit mondjak még? Akkor sem voltam velük, amikor fölküldtek a toronyba. Akkor ősszel lett kész az új hidroglobusz, messze el lehetett látni belőle; az én dolgom volt figyelni a közeledő szovjet tankokat, mikor jönnek.

- Jöttek?

- Amikor én voltam fönt, akkor nem.

- Együtt fogták el önöket?

- Nagyjából egy időben, de nem egyszerre. Kit itt, kit ott, akkor már sejtettük, hogy keresni fognak, és jobb megoldásnak látszott, ha külön vagyunk.

- Úgy tudom, ön szabadult leghamarabb.

- Én. De azért nem mondanám szerencsének. Nekem kellett megvinnem a hírt, hogy mi történt, hogy Horváth Pált..., hát hogy kivégezték.

- A feleségnek?

- Neki. Sosem felejttem el, amikor az előszobaajtó tejüvegén bekopogtam, csöngetni nem mertem, tudja akkoriban a csöngetés...

- Tudom a csengőfrász...

- Szóval amikor ajtót nyitott, rögtön tudta, hogy miért jöttem. Valahogy megérezte. Kiesett a kezéből a tányér, el is tört, a birsalmák meg szétgurultak. Az jó volt, mert amíg összeszedtem, addig sem kellett beszélni, de nem is nagyon bírtam volna. Keveset tudtam én is. Azt igen, hogy akasztás volt. A csöveken szokták az ilyet továbbkopogni, de odabent se nagyon mondják ki. Az egyik foglártól tudtuk, hogy nem hagyta bekötni a szemét.

- Elmondta neki?

- Zsúnak? Igen. Csak ült ott fehéren. Tudtam, hol tartják a pálinkát, belediktáltam egy pohárával. Aztán, emlékszem, azt suttogta, köszönöm. Hogy a szilvóriumot köszönte meg, vagy a hírt, hát azt már nem tudnám megmondani.

- A hírt?

- Hát igen, az is lehetett, mert a rossz hír is jobb a bizonytalanságnál, amiben hetek óta élt... legalábbis azt mondta később.

- Mikor később?

- Amikor elmentem. Emlékszem, utánam szaladt a lépcsőházba egy báránybőr bekeccsel, a Pali báéval, és kezembe akart nyomni egy halom ötvenforintost. Azt, amin a Rákóczi van, kezicsókolom. A szabadsághős.

2.

- Ó, te rohadt! (Azt hiszem csúnyább szót mondott Zsú, de nem emlékszem, mi volt az, mert csak a második mondatánál sikerült bekapcsolnom a magnetofont.)

- Tényleg nem csöngetett, az igaz; de nem is kopogott. Valahogy megéreztem, hogy áll valaki az ajtónál. Amikor kinyitottam, azonnal bejött, a cipője már a kezében volt, úgy suttogta el, hogy a többieknek sikerült disszidálniuk, de ő valahogy nem fért föl a teherautóra, amivel mentek. El kell rejtőznie, haza nem mer menni, mert ott keresnek. És itt, kérdeztem, itt nem fogják keresni? Azt mondta, nem, mert Paliról tudják, hogy már odaát van. Jó helyen vannak, higgyem el, Ausztriában vagy Svájcban, ahol tárt karokkal várják a magyar felkelőket, onnan fognak üzeni, hallgassam a Szabad Európát, virágnyelven üzennek majd, de azért biztos rá lehet jönni.

- És ön elhitte, hogy a lakás biztonságos? Hogy a disszidens férj miatt a feleséget nem fogják megkeresni?

- Nem tudom, mit hittem. De ott volt egy menekült, Pali barátja, be kellett fogadnom, el kellett rejtenem, ráadásul a hír, amit hozott meg is nyugtatott valamennyire. Hetek óta fogdosták össze a lázadókat, elég volt egy följelentés, egy fénykép, hogy ott volt valaki egy lincselésnél, részt vett egy börtönszabaddításban vagy egy könyvégetésnél. Mákról is készülhettek ilyen képek. Ráadásul ott volt a csillag-ügy... Begyújtottam a fürdőszobakályhába, hogy lefürödhessen, és elővettem a Pali selyemköpenyét, amit esténként hordott. Egy kicsit szűk volt rá, de fölvette.

- Milyen volt?

- Mák?

- Ő.

- Úgy érti, mint szerető?

- De..., hát én inkább a viselkedésére gondoltam, hogy mennyire tűnt őszintének?

- A két dolog ugyanaz. Nem tudom, hogy mi történt velem. Hagytam, hogy átöleljen, és úgy legyen, ahogy akarja. Tudja, én akkor..., honnan is tudná..., nagyon szép voltam.

- Ami azt illeti, most is.

- Tudja, mi volt az a DISZ?

- Igen. Később KISZ-nek hívták.

- Az. Hát a másik, az MHK?

- Munkára, Harcra Kész.

- Ezek minden évben nőnap táján rendeztek egy vállalati szépségversenyt. A szakszervezet engem delegált, de Pali is akarta, hogy induljak, mert büszke akart lenni rám, szóval négyszer indultam és négyszer tette a fejemre a koronát a Bíró elvtárs.

- A párttitkár? Aki később disszidált?

- Az. Pali nem volt féltékeny típus, pedig tudta, hogy az országos versenyen, mert oda is eljutottam, fogadást kötnek a felesek, hogy ki tudja elsőként ledönteni a győztest.

- És maga...?

- Mák előtt senki. Soha. De akkor annyira megkönnyebbültem, hogy Pali él. Lehet, hogy nem látom többé, de legalább él. És megjutalmaztam azt a rohadékot.

- Nem is sejtette...

- Nem. Vagy nem tudom... talán az, hogy nem mert a szemembe nézni...

- A szemébe nézni?

- Hátulról akarta. Hogy térdeljek le, hogy álljak négykézláb, amikor belém jön. Hogy ne kelljen a szemembe néznie. Akkor már tudnom kellett volna...

- És aztán?

- Három napig volt ott. Vagy négyig. Aztán azt mondta, hogy mégsem biztonságos, hogy tovább kell mennie. Elvitt ötszáz forintot a kredencről, ami a radiátorcserére lett félrerakva. Az újságok alatt volt. Népszabadság. Palinak gyűjtöttem, ha mégis visszajönne... Harmadnap megjött az értesítés, hogy a megyeszékhelyen kivégezték... Érti, hogy kivégezték Horváth Pált. Az uramat. Nem bírtam tovább maradni... abban a lakásban, ahol... Leköltöztem Lánycsókra. Ne csodálkozzon, ez egy falu Mohács mellett, Baranyában, a mostohanagynéném élt ott, aki a bérmakeresztanyám is volt. Aztán valaki ezer forintért meg egy aranyóráért átvitt Jugoszláviába. Pontosabban csak a határig, és mondta, hogy merre menjek. Akkor már mindegy volt, azt hittem lelőnek, vagy felrobbanok egy aknán, de nem, átjutottam valahogy. Palkó már Amerikában született. Oxigénhiányos baba volt. Biztos látta rajta, amikor átvette a díjat, enyhén értelmi fogyatékosnak mondják. Most vagyunk itthon először. Azóta.

3.

- Köszönöm, hogy a rendelkezésünkre áll. Megerősítem, hogy anonim marad, és az arcát is elhomályosítjuk.

- Rendben, bár azt hiszem, sok új információt nem fogok tudni mondani.

- Megpróbálok úgy kérdezni, hogy tudjon. Azt sejttem, hogy az önnel kapcsolatban levő ügynököt nem akarja fölfedni, ezért nem is kérdezek rá, csak azt várom, hogy cáfolja, vagy esetleg erősítse meg, amit mondok.

- Barkochba?

- Annál azért több. A Nemzetbiztonsági Levéltárban kikértem a Horváth-csoport megfigyelési dossziéját. Az nyilvánvaló, hogy az egyik tagjuk jelentéseket írt, amelyeket önnek kellett leadnia. Mivel Kapus fedőnéven íródtak a jelentések, nem nehéz arra következtetni, hogy a csoportban Jasinként is ismert Mák Sándor volt az ügynök. Elég, ha bólint.

- ...

- Köszönöm.

- Az első jelentés 1963 augusztusából való, nyilván azért, mert márciusban hirdették meg az amnesztiát, és nyárra el is engedték a csoport tagjait. Mák, illetve úgy mondom, Kapus azonban néhány hónapos vizsgálati fogság után, még 1957-ben kiszabadult. Az akkori szabadság feltétele volt, hogy később jelentenie kell?

- Az még nem az én asztalom volt, de feltehető, hogy így történt.
- Átböngésztam az összes jelentést, de kevés kompromittáló dolgot találtam. Olyan, amely alapján föl lehetett volna lépni ellenük, nem volt.
- Tényleg nem jelentett különösebben rázós dolgokat, és a párhuzamosan folytatott technikai adatrögzítés sem tárt föl ilyet.
- Az mi?
- 3/e rendszabály, magyarul poloska. Be volt drótozva a kultúrház hátsó szobája, ahova összejártak lórumozni meg tévézni. Gyanúsan apolitikus volt a társaság. Eszembe jut például '66, az angliai világbajnokság, amit együtt néztek.
- A brazil-magyar?
- Igen, arra mindenki emlékszik, hogy Farkasék leiskolázták a világbajnokot; de aztán jött a szovjet-magyar, ami előtt már terjedni kezdtek a pletykák, hogy nem szabad győznünk. Ki is kaptunk. Nyilvánvaló volt a bunda; az egész ország háborgott, de ezek ott meg se szólaltak. Két év múlva az EB-re való kijutásért kerülünk újra szembe a szovjetekkel. Az első meccsen simán győztünk 2:0-ra, pedig a két nagy sztár, Albert és Bene ott sem volt. Félvén a botránytól, sérültet jelentettek.
- Botránytól?
- A szovjetellenes bekiabálásoktól, ami egyébként elenyésző volt, mert zömmel a kivezényelt munkásörök töltötték meg a Népstadiont. A hangulatot csak a csehszlovák turistacsoport csinálta, akik magyarul szidták az oroszokat. A visszavágón aztán, a Luznyikiben helyreállt a rend, 3:0 oda. Pedig ott már a legjobb-jaink játszottak. A Horváth-csoport persze szó nélkül vette tudomásul azt is. Nyilvánvaló volt, hogy szagot fogtak. Soha egy szó az ellenforradalomról, a kivégzésekről, mondjuk, a lottót leszámítva.
- A lottót?
- Közösen lottóztak, mindig azonos számokkal. 1970-ben, valamikor az év elején lett egy négyesük, akkor néztük meg, hogy milyen számokat ikszelnek. 19, 57, 3, 16... Magyarán mondva: 1957. március 16.
- Hadd találjam ki: aznap végezték ki Horváthot?
- Pontosan. Azért emlékszem, mert rám lett kiosztva, tudjam meg, mit csinálnak a 34 ezer forinttal, amit kaptak. Befizettek egy közös prágai IBUSZ-utat, vettek egy nagyképernyős Oriont a kultúrház kis masinája helyére, amit szinte csak ők használtak, a maradékot meg hatfelé osztották, és lassan fölérték.
- Ha sejtették, sőt tudták, hogy figyelik őket, logikus lett volna, hogy Jasinra, vagyis Mákra gyanakodjanak.
- A Kapusra... Igen. Ezzel mi is számoltunk. Vagy gyanakszanak rá, vagy - mert ilyenre is volt példa - a hálózati személy eleve dekonspirálja magát, és megkéri a társait, hogy a jelenlétében óvatosan beszéljenek, mert az elhangzottakat neki jelentenie kell.
- Ezzel nyilván nem lopja be magát a társak szívébe?
- Kétesélyes. Gyakoribb, hogy respektálják az őszinteségét, hogy megértők lesznek iránta.
- Mit lehet ezzel a helyzettel kezdeni?

- Meg lehet próbálni másik informátort beépíteni, más környezetben is figyelgetni őket, igénybe lehet venni más operatív eszközöket, bedobható például a telefonlehallgatás, már, hogy ha van telefonjuk egyáltalán, de nem sorolom az összes lehetőséget. A lényeg, hogy az F-dossziés alapnyilvántartásban maradt a csoport egészen '89-ig.

- Tudható-e, hogy ez a Kapus, vagy mindegy milyen nevet mondunk, volt-e korábban is ügynök, úgy értem, '56 előtt?

- Hivatalosan nem. Az ellenforradalom alatt elvileg minden kartont megsemmisítettek az ÁVH-n.

- És nem hivatalosan?

- Azt legföljebb V. tudhatja, aki író lett.

4.

- Köszönöm, hogy fogad. Egy Mák Sándor nevű egykori hálózati személy felől érdeklődve jutottam el önhöz. Ha jól tudom, 1956 előtt...

- Jól tudja, az állambiztonság alkalmazásában álltam, konkrétan az adminisztráción, amivel persze nem akarom menteni magam, igen, én is része voltam annak az erőszakszervezetnek, amelynek fölszámolása a forradalom egyik legelső követelése volt.

- És '56 után?

- Már októberben otthagytam, nem csak az Ávót, a pártból is kiléptem. Akitől megkapta a telefonszámom, igazat mondott: valóban író vagyok, 1986, vagy is a megyei lap sportrovatánál történt nyugdíjazásom óta pedig kizárólag és csakis író. Nem kérkedek vele, hogy ebbéli minőségemben megpróbálom jóvátenni, amit előző életemben elkövettem, mert tudom, hogy az jóvátehetetlen. De nyilván Mák jobban érdekli.

- Hálás vagyok az őszinteségéért. Valóban miatta jöttem, akit feltételezésem szerint már a forradalom előtt is használt az állambiztonság.

- Igen. Mák Sándorra kivételesen jól emlékszem. Az is megfordult a fejemben, hogy megírom a történetét. Úgy értem irodalmi eszközökkel és persze más néven, mert elég tanulságos mese kerekedhetne ki belőle.

- Az álneven? Melyiken? '56 után Kapus néven lett beszervezve. A barátai Jasinnak szólították.

- Ez későbbi dolog lehet, mert '56 előtt még nem nagyon ismerték nálunk a szovjet kapust. Nyilván kapott valami fedőnevet, de nem emlékszem rá. Ha megírtam volna a regényt, abban a Elveszett Ernő nevet adtam volna neki.

- Egy komplett regényre gondolt?

- Talán. Ha belefogok, rá fog jönni, egy teljes regény kitelne az anyagból.

- Kíváncsian várom.

- Az első fejezetet egyelőre át is ugom. Itt a szervezési alapról kéne valamit mondani, azokról a körülményekről, amelyek lehetővé tették Elveszett behálózását, és biztosították vele a tartós együttműködést.

- Azt azért ne ugorjuk át, hogy önként dalolva vagy...

- Jó. Azt nyilván tudja, hogy alapvetően háromféle beszerzés volt. Az első a hazafias, amikor az eszmei, politikai hűség, a szocialista rendszer iránt kötelességtudat vezérli az illetőt; a második, amikor pénzért dolgozik; a harmadik pedig az, amikor a beszerzett személy előéletében sikerült valami terhelő adatot találni, olyat, amivel kikényszeríthető, hogy az államvédelemnek dolgozzon. Mák Sándor, illetve nálam Elveszett Ernő egyértelműen ebbe a harmadik kalapba tartozott. Momentán elégedjen meg ennyivel.

- A második fejezet hol kezdődik?

- In medias res. Mák Sándor már az ötvenes évek elején a hét évvel idősebb Horváthné, vagyis Zsú szeretője lett. Horváth tudta, hogy a feleségének szeretője van, de azt hitte, hogy csak Bíró az.

- A párttitkár?

- Igen. Nyílt titok volt, nemcsak az üzemben, a városban is beszéltek, hogy Horváth azért kaphatott pártonkívüliként vezető beosztást, azért van ott a neve minden feljebb sorolási listán, mert Bíró elvtárs dugja a nőjét.

- Vagyis két férfival bújt ágyba Zsú? Úgy értem, a férjén kívül.

- Hogy jobban értse, hadd mondjam el, milyen volt Horváthné. Vagy, hogy én milyennek láttam. A város legszebb asszonya, és talán a legintelligensebb is, aki vergődik álmai és a vidéki környezet között. Oroszt tanít a Révai-iskolában, a szakértséggis kollégiumot hívták így, naponta négy órája van, vagyis, hogy úgy mondjam, rengeteg szabad vegyértéke. Eleve többre hivatott, mint amit a kisvárosi lét és a lakatosműhely, a focipálya és a kocsmák közti háromszögből szinte ki sem mozduló férj adni tud neki. Ha tényleg regényt írnék, itt egy részletes jellemrajz jönne, amiből logikusan következne a szerető.

- Úgy érte, a második szerető.

- Persze; az első, a párttitkár eleve adott. Bíró úgy uralkodott az alkalmazottakon, úgy rendelkezett minden élő és élettelen vagyontárgyuk fölött, mint egy középkori kényúr. A hatalmát csak részben köszönhette a funkciójának. Rettegtek tőle a neve miatt is.

- Hogy Bíró?

- Bíró. Az. Rákosi Mátyásnak rengeteg testvére meg rokona volt. Azokat mind Bírónak hívták. Bíróra magyarosítottak a Rosenfeldből. Rákosi nem engedte, hogy mások is viseljék a nevét, viszont minden Bíró magas pozícióba tett. Igazgatók, miniszterek, párttitkárok. Szóval, ha valahol előkerült egy Bíró nevű funkció, mindenkiben meghűlt a vér: nem rokona-e a főtitkárnak.

- Ez az volt?

- Nem tudom. Szerintem Horváth sem tudta. Talán Horváthné sem. Tömött fekete bajsza volt, rövid túskehaja; a korpulens alkat, a vastag nyak meg a maga előtt tolt pocak miatt viszont akár rokon is lehetett. Senki sem merte megkérdezni.

- Akkor ezt a kérdést a regényében is nyitva fogja hagyni?

- Jó kérdés. A regényben lehet, hogy egy Rákosi-testvért csináljak belőle; jó hatással lehet a példányszámra.

- Maradjunk is a regénynél. Úgy képzelem, hogy a sorsába beletörődni nem akaró, az élete fölötti irányítást visszaszerezni vágyó Zsú, vagyis Horváthné - majdnem Bovaryné jött a számra - bosszúból csábította el a TMK-s csoportba kerülő fiatalembert.

- Bosszú? Sértettség? Önérzet? A szót lehet, hogy még pontosítanom, de azért azt sem zárnám ki, hogy tényleg beleszeretett Mákba.

- Róla is lesz egy regényes jellemrajz?

- Sokkal rövidebb. Szép arcú, jó felépítésű, megnyerő fiú, de kevésbé bonyolult karakter. Flaubert-ről például egyáltalán nem lehetne csevegni vele. Úgy képzelem, hogy Zsú egyszeri kalandra készült, ami aztán túl jól sikerült, vagy a tapasztalatlan fiú habarodott bele a szerelem terén igencsak jártas asszonyba. Igen ez a valószínűbb, Mák ugyanis nem volt korábban nővel.

- Ó, az írói fantázia!

- Nem az.

- Akkor honnan veszi?

- Mondtam, hogy irodista voltam, én iktattam a dossziékat a kékitőben, én ütöttem rájuk a titkos meg a szigorúan titkos pecsétet.

- Kékitő?

- A népnyelv hívta így az ÁVH székházát. Ott verték kékre a kulákokat, vagy azt, aki nem akart belépni a téeszbe. Persze nem csak róluk voltak akták. Mák katolikus volt, a gyóntatója meg ügynök. A papokat érdemes volt behálózni, mert a gyónási titkok révén egy egész gyülekezetet lehetett figyelni. A szabályok szerint ugyan gyóntató nem azonosíthatja be a gyónó személyét, a gyakorlat azonban mást mutat. Pláne egy ilyen kisvárosban.

- Szóval a gyónási titkok önhöz kerültek, és mivel ön már akkor is írónak készült...

- Tisztázzuk újra: a nevem nem hangozhat el az interjúban...

- Ezt már megbeszéltük. És természetesen Mákot sem Máknak fogom hívni...

Mit is mondott: Elveszett...

- Ernő.

- Akkor folytathatjuk?

- Igen.

- Adva van tehát egy fiatalember, akiről kiderül, hogy egy férjes asszony a szeretője. Nem olyan nagy ügy, mondanám negyven év múltán. Elegendő lett volna ennyi, hogy rávegyék Mákot, azaz Elveszett Ernőt, hogy besúgó legyen?

- Egy berezelt vagy az alig kipróbált szerelem folytatásáért mindenre kész gyerekek elvileg ennyi is elég lehetett, de mondok még valamit róla. Máknak a téemkás csoport szinte a családot is jelentette. Vagy talán annál is többet. Szüleit, testvéreit a kikeresztelkedés sem mentette meg Auschwitz-tól. Mielőtt elindultak, Sanyit egy jótét szomszédasszonyra bízta, aki buzgó katolikusá nevelte. Virginia nénit aznap szólította magához az úr, amikor a két gólt is jegyző Mák első meccsét játszotta az üzem kispályás focicsapatában. A győzelem után a söntésben Horváth Pál ezekkel a szavakkal fogadta be a fiút: Nem

megmondtam, hogy a zsidó is ember! Arról nem került hozzám adat, hogy konkrétan mivel vették rá, hogy ügynök legyen, ha mégis összejön a regény, majd kitalálom. Rengeteg apró trükk volt, amit bedobhattak; de lépünk inkább tovább.

- Jöjjön a harmadik fejezet, ami, gondolom, a forradalom lesz?

- Nagy hőstettekre azért ne számíton. Horváthot, aki szakszervezeti bizalmi volt, bevásztatták a munkástanácsba, minden téemkás nemzetőr lett, le-szerelték az üzem timpanonja fölött pompázó ötágú csillagot, teherautó-ponyvába bugyolálták a szovjet emlékművet (mert nem sikerült ledönteni), sztrájkra buzdító röplapokat nyomtattak, és fölszedték a város határán a keramitkockákat, hogy a szovjet tankokat megállítsák.

- És megállították?

- Vasúton jöttek, de csak amikor országos balhé véget ért. Akkor is a megyeszékhely felőli vonalon.

- A következő részt már én is ismerem, igaz kétféleképpen. Horváthné és Mák Sándor történetében kevés az azonos elem.

- Vegyük sorra először ezeket. 1957 elején, március lehet, Mák megjelenik Horváthék lakásában. Sokadszor járhat ott, hisz tudja például, hol tartják a pálinkát. Birsalmákat is emleget, amiből inkább őszre lehet következtetni; szerintem több látogatásból lett összerakva a mese, amit önnek elmondott.

- És az eleve lehúzott cipő?

- Persze, rutinból cselekszik, hisz minden alkalommal le kellett vetnie.

- Amikor megjelenik Zsúnál, Horváth már nem él?

- Nem. De ezt alighanem Zsú is sejtí.

- ...?

- Amikor a csoport tagjai érzik, hogy szorul a hurok, összekapkodják, amire szükségük lehet a menekülésnél, és nekivágnak a határnak. Horváthnak Zsú csomagol, és berakja a hátizsákba a pulóverek és kolbászok közé azt a bizonyos párbajpisztolyt, ami később végzetesnek bizonyul...

- ...miután megtalálják nála.

- Nincs nehéz dolguk, mert ahogy a férj távozik, Zsú kimegy a Szamuely utcai telefonfülkéhez és fölhívja...

- ...a párttitkárt?

- Bírót nem éri el, de a rendőrőrsön hagy egy anonim feljelentést, ami alapján még aznap összefogdossák a csoport tagjait.

- Vagyis amikor márciusban a szabadon engedett Mák megjelenik Zsúnál, az asszony pontosan tudja, hogy a csoport tagjai le vannak tartóztatva.

- Igen. Azt, hogy a férjét kivégezték, talán tényleg csak Máktól tudja meg. Eljättsza ugyan, mennyire megdöbben - egy birsalmás tálat megér a dolog -, de inkább megkönnyebbül, mert elég nehéz lett volna kimagyarázni a hátizsákba dugott pisztolyt... Mondjuk, a radiátorcserére félretett ötszázások helyett...

- És arra van magyarázat, hogy Mákot miért engedték ki ilyen hamar?

- Mák rovásán volt a legkevesebb. Amiben részt vett, például az üzem tetején az ötágú vörös csillag eltávolítása, azt is sikerült jóvátennie azzal, hogy

novemberben a visszaszerelésnél is ott volt. Fénykép készült róla, ahogy a daruskosárból míniummal javítgatja az elrozsdásodott részeket. Persze nem zárnam ki azt sem, hogy feltétele is volt a szabadulásának: besúgóként akarták használni.

- Zsút is ügynökként kereste föl? Ugye, nem?

- Én sem hiszem. Ment a farka után. Zsúba halálosan szerelmes volt, és egy kicsit talán a nő is belé; noha volt azért egy olyan téma, amiről a rendőrség szerint tudhatott az asszony.

- Micsoda?

- A párttitkár. Bíró eltűnt a forradalom alatt, és azóta semmi hír nem jött felőle. Októberben érthetően félt, bizonyára el is bújtt, de a visszarendeződést követően sem jelentkezett. A hiedelem az volt, hogy disszidált; arra számítottak, hogy a szeretője többet is tudhat. Ha a Zsúnál megjelenő Máknak volt valami feladata, akkor az, hogy kiderítse, tud-e a nő valamit a másik szeretőről.

- És?

- Valószínűleg nem tudott, mert a későbbi jelentésekbe ezt írták: illegálisan külföldre távozott, igaz, mindig illesztettek a mondat mögé egy zárójelbe tett kérdőjelet.

- Azt tudja-e, vagy inkább úgy kérdezem, hogy mint írja ki tudja-e találni, miért nem maradt együtt Zsú és Mák? Hiszen, ahogy mondta, vonzódtak egymáshoz, és ezt már titkolniuk sem kellett.

- Mák, noha Zsú szertője volt, szinte apjaként tisztelte Horváthot. A halála láthatóan jobban megviselte, mint az asszonyt. Miután kiszabadul, fölkeresi Zsút, mert dolgozik benne a kémia, mégsem tudja átadni magát az önfelelt szerelemnek. Azt hiszem, az a hátulról behatolós változat, amiről az ön által készített riportban beszélt az asszony, az is erről szól. Nem bír a nő szemébe nézni, amikor szeretkeznek. A meggyilkolt Horváth szelleme közéjük áll, határozottabban, sokkal határozottabban, mint amikor még élt. Mák értetlenül áll a radiátorcserére félretett ötszázask fölött, miért nem adta oda Zsú a férjének, hiszen a pénz komoly segítség lehetett volna a menekülés során. Aztán amikor a kezébe akad a faintarziás díszdoboz, amiből hiányzik az egyik párbajpisztoly, kérdőre vonja Zsút. A nő úgy gondolja, ha mindent elmond a fiúnak, tettestársként kötheti magához, hiszen – ahogy mondja – közös szerelmük beteljesedése érdekében szabadult meg a férjétől.

- És ez sok Máknak...

- Igen. Itt van a csúcspont; ez a konfliktus lenne a regény tetőpontja, amit persze részletesen ki kéne dolgozni, ha tényleg regény lenne belőle. Elrohan. Az ötvenforintosokkal is lehetne kezdeni valamit. Hogy dühében hajítja utána a nő, vagy le akarja fizetni, mert megijed, hogy Mák elhíreszteli a dolgot; ezt még nem tudom. Az, hogy fél a következményektől, nyilvánvaló. '57 tavaszán, amikor átmenekül a határon, az már tényleg nagyon kockázatos, de persze maradni is az.

- Ráadásul kettős életveszély, mert Zsú már állapotos... Ez egyébként egy elvarratlan szál: kicsoda a gyerek apja? Zsú nyilván tudja; vagy talán ő sem?

- Az egyetlen támpont, hogy Horváthnak hívják a fiút, Paul Horvatnak, de ez nem föltétlenül bizonyíték. Amerikában egy emigráns szervezet, a CFHA (Clevelandi Szabad Magyarok Önségélyző Egylete) segítette a beilleszkedését, s a fiú egy '56-os mártír gyermekeként, az ő nevét viselve sokkal komolyabb támogatásra számíthatott, mint egy ismeretlen néven.

*

Másfél évvel a Horváth-csoport tagjainak kitüntetése, illetve fentebb lejegyzett interjúim elkészülte után került sor a városi köztemető mögötti betonkerítéshez kívülről csatlakozó, korábban mezőgazdasági művelésbe volt parcella feltárására. A helyi börtönben kivégzettek, köztörvényes és politikai elítélteket földeltek el itt az 1920-as évek közepe óta. A minden azonosításra alkalmas dokumentáció nélkül előkerült maradványok személyazonosságát az Igazságügyi Orvostani Intézet munkatársai próbálták megállapítani. Horváth Pál azonosításához - mivel Magyarországon más hozzátartozót nem sikerült találni - Amerikában élő fiától kértek DNS mintát. A clevelandi címre küldött e-mailre Zsú megbízott ügyvédje válaszolt, mely szerint a gyenge idegrendszerű fiút nem akarják fölzaklatni a halott apa azonosításával járó procedúrával.

*

A Horváth-csoport tagjaival készített interjúkhoz később hozzávágtam azt a három riportot, amelyet özvegy Horváthnéval, az egykori tartótiszttel és V-vel, az ávósból íróvá lett kollégával vettem föl, s az anyagot megmutattam F. Lajos filmrendező barátomnak, aki elhatározta, játékfilmet fog forgatni a történetből. A legépelte interjúk és az általa szerkesztett szinopszis alapján a Filmjus környezettanulmány, treatment-fejlesztés és forgatókönyv előkészítés címen föl is ajánlott némi összeget, amiből el lehetett kezdeni a munkát. Ez már az ezredforduló utáni évben történt. Az egyik első lépés a helyszínelés volt. Mivel Lajos az eredeti környezetben szeretett volna dolgozni, megkereste a művelődési házat, ahol annakidején a történet szereplőit megismertem (ma Horváth Pál Szabadidőközpontnak nevezik), és eljutott az időközben többször funkciót váltó üzembe is, ahol 1956-ban a téemkások dolgoztak. Sikerült beszélnie néhány még életben levő szemtanúval (a Horváth-csoport tagjai már nem éltek, az ohioi Clevelandben lakó Horváthné és fia pedig az 1991-es látogatás óta nem jártak Magyarországon), és egy használaton kívüli raktárból előkerítette azt a vaslemezről hegesztett-csavarozott ötágú vörös csillagot is, amelyet '56 októberében az épület tetejéről leszereltek, valamikor decemberben visszaszereltek, aztán '89-ben újra eltávolítottak, vagyis mint valami visszatérő jelkép jelenhetett volna meg a filmben. Amikor egy elektromos targoncával kivitette az üzem udvarára, azt vette észre, hogy zörög valami az igencsak elrozsdásodott fémtestben. Maga állt neki szétcsavarozni a csillagot, amelyből egy csontváz borult ki. Az elsárgult igazolvány szerint Bíró Péter Jenő párttitkár csontváza.